

VIDA GERGELY

A neurózis bölcseletté szelídül...

Tóth László új verseskötetéről I

Nézőpont kérdése csupán, hogy Tóth László új kötete a gazdag költői pályára logikus folytatása-e, vagy a retrospektív (alkotói) tekintet által mintegy szubsztrátumszerű – bár korántsem köbe vésett – összefoglalása; de az biztos, hogy a Wittgenstein-konceptjével erős javaslatot tesz az életmű egyes (eddig is hangsúlyos) rétegeinek újraszituálására.

Módszertani hasonlóságot fedezhetünk fel a tekintetben, ahogy Ludwig Wittgenstein és Tóth László választott tárgyakat feldolgozzák: egyszerre vizsgálnak jelenségeket és azt, ahogy (éppen) vizsgálják. Az egyik esetben analitikus nyelvfilozófia az eredmény, a másokban erősen reflexív költészet. De vannak igen világos és alapvető különbségek. A filozófus ugyan szorító helyet vizsgálódásaiban a szubjektumnak, illetve az individualitásnak,¹ de az én mégiscsak kiküszöbölhető számára, míg Tóth költészete, olvasatomban legalábbis, egyértelműen identitásköltészet. Mindezeket figyelembe véve érdemes egy distinkciót tenni: a magam részéről nem tartanám szerencsésnek Tóth költészetének olyan irányú összeolvasását Wittgenstein filozófiájával, ami az egyes tételek visszaigazolását keresné benne. Ami viszont nem jelenti azt, hogy Tóth beszélője bizonyos tekintetben ne kapcsolódna szervesen Wittgenstein egyes elképzeléseihez.

Mindezt azért fontos tisztázni (hangsúlyozni), mert a szóban forgó kötet címe – *Wittgenstein szóvivője* –, valamint a lírai anyag elrendezése, a címadó versnek a kötet utolsó darabjaként elhelyezésével igen markáns olvasási javaslattal áll elő. Ha tetszik, túl nagy a csábítás. A címben szereplő „szóvivő” nyelvi játék is (szó-vivő), amely indexikusan Wittgensteinnek a nyelvi közlés iránti „elkötelezettségére” utal. Érdemes azonban egy pillantást vetni a szó szótári jelentéseire: a szóvivő olyan személy, aki (1.) valamely közösségnek, ügynek érdekében szót emel, annak szószólója, (átvitt értelemben) valamely ügy eszme, irányzat híve; aki (2.) valaminek a képviselőjében felszólal, beszél; s régiesen (3.) olyan személy, aki üzenetet közvetít, azaz hírvivő. Ezek a jelentések, melyek nem esnek messze egymástól, elvben túlságosan megkötik a szóvivő kezét, hiszen magától értetődően kapcsolják oda a feladóhoz, a birtokoshoz, az eredethez, azaz Wittgensteinhez. Kérdés mármint, hogy a Wittgenstein és a szóvivő alkotta kommunikációs viszonyban mekkora szerep jut az értelmező továbbírásnak, vagy éppen a termékeny félreértésnek.

Mert látni kell, hogy a szóvivő pragmatikai értelemben másként, máshol helyezkedik el, mint Tóth költészetének korábról ismert ikonikus alteregói,

1 Lásd erről Neumer Katalin munkáját: *Határutak. Ludwig Wittgenstein késői filozófiájáról*, MTA Filozófiai Intézet, 1991, különösen 102–130.

illetve perszónái: *Ádám*, *abszolút sírásó*, *Odüsszeusz*, *bohóc*, akik/amik jelen kötetben is visszatérnek, és szót kapnak. A szövívő azonban nemcsak a szerző–perszóna pragmatikai viszonyban helyezhető el, hanem afféle metaalaként közvetít a „többiek” között is. Hogy alakról, s nem alakzatról vagy éppen médiumról beszélünk, az Tóth koncepciójából fakad. A nagy műgonddal megszerkesztett kötet címlapfotóján magát a szerzőt látjuk matos, „privátfotós” idillben: kényelmesen ül egy közpark padján, kopár platánok alatt, tél van, de látszik, hogy a hó olvadóban. Ez a szándékolt, keresetlen naivitás homlokegyenest ellentétes a szövegek önreflexív látásmódjával, de nem nehéz felismernünk benne az Arany-féle őszikék alapszituációját – igen, ilyen értelemben már nem is olyan ártatlan a kép. (A kötet *Verjed, pengesd* című 2. ciklusának néhány darabja kimondottan Arany János-i ihletettségből táplálkozik.) Az alcím pedig – a Tóth László-i címadástechnikához híven „avagy” kötőszóval bevezetve – egy soha el nem készülő regény terébe utalja az olvasót, és a kimondhatatlanság, a hallgatás wittgensteini problematikáját: *Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényhez*. Ez a regény, mondanom sem kell, életregény (lenne).

A versszövegek elé Tóth egy prózai bevezetést illesztett *Nyelv előtt* címmel, mely után, ahogy írja, üres, fehér oldalaknak kellene következnie. Az ezeken feltáruló világ az alkotói tudatban felmerülő „lehetőségek, a lehetséges formai megnyilvánulások tenger sokasága, végtelen örvénylése csupán, de alakilag semmi. // De ez a semmi van” – s igazából ezek lennének, az üres oldalakon, a költő új versei. Ebben persze nem nehéz felismerni Wittgenstein egyik-másik tételét a *Tractatus*ból, például a 6.5.2.2-est: „Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum.”² Amit aztán a kötet 1. ciklusától (*Az isten maga*) olvashatunk, az már a *versen*, a végtelen potencialitáson túl van – azaz Tóth a wittgensteini létszisztéma alapján megkettőzi a kötetet, a tulajdonképpeni versszövegeket világosan a kimondhatóba helyezi: „Akkor hát kezdem. Kezdem, / újra kezdem. Ezek már a versen / túli verseim itt.” (*A versen túl*)

Visszatérve a *Nyelv előtthöz*: lehet ennek a szövegnek pszichologizáló olvasata is. Úgy gondolom, a szerző felvetései, megközelítésmódja eredendően alkotáslélektani (nem véletlenül idéztem fentebb éppen *azt* a szakaszt), s ilyen értelemben szembemegy a filozófus-példakép pszichológiaellenességével. A kötet leginkább önreflexív szakaszát az első két ciklus képviseli. Az olyan versek, mint a két *Számítógépvers*, a *Kötélen*, *A bársony eget*, a *Mondja magát*, vagy *A toll*, *Permutációk*, a *Kis legendák a tojásról*, a *Verjed, pengesd* kimondottan a szubjektum introspekcióját viszik színre. Az ilyen típusú szövegek a lehető legközelebb hajolnak a *privát* léthez, melyet egyidejűségében próbálnak nyakon csípni. Így nem csoda, hogy e versek gyakori tematikai összetevője az írás maga, a szövegmunka és a szubjektum pozicionálása e folyamatban. Az írások asszociációs mezeje a monitor *cursor*jától istenig terjed. Megfigyelhető azonban, hogy az én-pozíciók változatos permutációja, az én és nyelv elvi egybeesése ellenére az én örzi grammatikai bizonyosságát. Nem posztmodern disszeminációról van tehát szó, sokkal inkább a szóródás tudat általi kontrolljáról, hogy az identifikáció újra és újra létrejöhessen.

2 Ludwig Wittgenstein, *Logikai-filozófiai értekezés*, ford. Márkus György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, http://sbin.hu/samples/fulltext/wittgenstein_tractatus.pdf.

Az *Egy öngyilkosra* című rövid, önironikus szöveg – már a *Korszakváltás* ciklusból – kiváló példája Tóth szubjektumfelfogásának: „óriási hamutartó a város / a végtelennek felülről nyitva van / láthatatlan isten-kezemmel / nyomom el benne / csikk magam.” A szöveg remekül ütközteti az egó kétféle létminőségét (isten-kéz – csikk), de az ikonikusan leírt megsemmisülést a hatalmi kompetencia grammatikája eliminálja, az egót visszaírja a világba. Ha a ciklus további verseire is vetünk egy pillantást, jól kivehető koordináta-rendszer tánul elénk. A kijelentések vertikálisan (fel–le irányban) és horizontálisan (kint–bent irányban) is berajzolják a teret. Az előbbire példát az *Egy öngyilkosra* 2. sora is szolgáltat, de a *Húsomba vájja* című darabban „Isten (...) / kapaszkodik általam a világba” (stb.). A horizont térbeli koordinátái az éntől (énből) indulnak (*Kilóg a láb*), de a könyvben előre haladva az időbeni horizontalitás hátra- és előre mutató (emlékezés–elmúlás) mozgásának ritmusa kap egyre nagyobb szerepet, mely folyamat a címadó kötetvégi versben kulminál. A *Korszakváltás*nál maradván: a felvázolt szisztéma középpontja az én, amit nemcsak a (körü)forgásra, a pörgésre, a körülnézésre utaló kijelentések támasztanak alá, hanem a versek vagy a kisebb egységek (sokszor baravúros) körstruktúrái. Lásd például megint az *Egy öngyilkosra* című verset, vagy ezt a két sort: „Mintha kint maradtunk volna abból / Amiben menthetetlenül bent vagyunk” (*Valamit óhatatlanul*).

Ahogy az ismeretes, Wittgenstein a *privát bemutatást* illúzióknak tartja.³ Nincs most itt tér felvázolni a problematikát a maga összetettségében, talán elégséges utalni a saját és a mások fájdalmának kommunikálhatóságáról szóló kijelentésekre a *Filozófiai vizsgálódásokból*.⁴ Tóth úgy oldja fel ezt a dilemmát – s lesz mégiscsak wittgensteiniánus e tekintetben –, hogy verseit, ahogy láttuk, eleve a kimondhatóba utalja, a többiről, ugye, hallgatni kell. Tóth László *versen túli versei* ezért sem nem nyílnak meg a pszichoanalitikus, illetve a traumatikus olvasatok előtt. Ahogy Wittgenstein is élesen elutasítja Freudot: „Csábító kép, hogy az embereknek tudatalatti gondolataik vannak. Egy alvilág képze, egy titkos pincé. Valami rejtett. Hátborzongató.”⁵ Nincs hát itt semmiféle rejtély. Hasonlóan van Tóthnál is, a múlt eseményei sohasem traumatizáltak. A neurózis bölcseletté nemesül/szelídül, a múlt hagyománnyá. Az élet-regény fragmentumaiban a személyes létezés kerül újra és újra allegorikus viszonyokba az egzisztenciálisnak mondott kérdésekkel, miközben az író nem áll ellen a transzcendencia kísértéseinek sem.

A címadó vers mottója, a kötet végpontján, Wittgensteinnek néhány nappal a halála előtt írt utolsó bejegyzéséből való, amit a szövegben parafrázálva

3 Ludwig Wittgenstein, *Filozófiai vizsgálódások*, ford. Neumer Katalin, 311., Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1998, 155.

4 Lásd többek közt a *Filozófiai vizsgálódások* következő passzusait: 284., 286., 289., 302., 303.

5 Vö. Ludwig Wittgenstein, *Előadások az esztétikáról*, ford. Mekis Péter, Latin betűk, Debrecen, 1998, 46–47. Utószavának egyik jegyzetében Mekis Péter tesz fontos megállapítást: amellett érvel, hogy Wittgenstein felfogása nem esik olyan messze Freudétól, mint ahogy azt láttatni szeretné. *I. m.*, 84. Wittgenstein Freud-kritikájának bírálatát adta nemrégiben Hárs György Péter *Freud szimbólumfoglalma* c. írásában. *Élet és Irodalom*, 2018. augusztus 17., LXII. évfolyam, 33. szám, <https://www.es.hu/cikk/2018-08-17/hars-gyorgy-peter/freud-szimbolumfoglalma-.html>.

megismétel a költő.⁶ A szóvivő is, lassan, elhallgat. De talán fontosabb most a verszárlat, amely egy fontos életmű aktuális nyugvópontja –, s amelyet a privát létezésen túlmutató jelentésadás és értelemnyerés örökösen kínzó vágya diktál:

Még felvillan előtte valami,
s rezgése kitart az utolsó percig.
Vagy tán utolsó perce után is ott matat
letakart szemén,
hogy jelentését ezzel nyerje el,
mi évezredek óta pontos jelentésére vár.

(Tóth László, Wittgenstein szóvivője, avagy Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényhez, Gondolat Kiadó, Budapest, 2018)

---

6 „Aki álmában mondja, »Álmodom«, még ha közben hangosan beszél is, annak éppoly kevésbé van igaza, mintha álmában azt mondaná, »Esik«, mialatt tényleg esik az eső. Még akkor sincs igaza, ha álma valóban összefügg az eső neszével.” Idézi: Michael Nedo, Ludwig Wittgenstein: Életrajzi vázlat, ford. Neumer Katalin, Magyar Filozófiai Szemle, 2001/3., <http://epa.oszk.hu/00100/00186/00009/22nedo.html>.